

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

ДЖУРА Христина Юріївна - доктор філософії з галузі «Право»

<https://orcid.org/0000-0002-5596-5307>

УДК 349.3

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.4.21>

У статті встановлено, що соціальна функція держави є невід'ємною складовою сучасного правового порядку, адже саме через її реалізацію держава забезпечує добробут своїх громадян, підтримує соціальну рівність і створює умови для сталого розвитку суспільства. Для ефективного виконання цієї функції використовуються різноманітні правові інструменти, серед яких особливу роль відіграють гарантії, заборони та стимули. Кожен із цих інструментів виконує унікальну роль у системі правового забезпечення соціальної функції держави, має свої особливості та способи реалізації.

Обґрунтовано, що заборони, як правовий інструмент, визначають межі допустимої поведінки суб'єктів правовідносин, запобігають порушенням соціальних прав і забезпечують відповідальність за неправомірні дії. Їх важливість полягає в тому, що вони чітко регламентують недопустимі дії, спрямовані на порушення соціальних норм, і стимулюють учасників правовідносин до дотримання встановлених правил.

Аргументовано, що зобов'язання, на відміну від гарантій і заборон, вимагають від держави активних дій щодо реалізації соціальних прав громадян. Вони є прямим вираженням соціальної відповідальності держави перед суспільством і включають комплекс заходів, які зобов'язують органи публічної влади забезпечувати соціальний захист, підтримку та допомогу.

Гарантії є найважливішим елементом забезпечення соціальної функції держави, адже

саме вони встановлюють чіткі зобов'язання держави перед громадянами та визначають межі, в яких суб'єкти правовідносин можуть реалізовувати свої соціальні права. Основними характеристиками гарантій є їх деталізованість, обов'язковість і нормативно-правова визначеність.

Ключові слова: правове забезпечення, соціальна функція держави, нормативно-правові акти, соціальна політика, соціальне законодавство, правовий механізм.

Постановка проблеми

У сучасних умовах розвитку держави та суспільства соціальна функція держави набуває особливої важливості, що обумовлено її безпосереднім впливом на забезпечення добробуту громадян, реалізацію їх соціальних прав і досягнення суспільної стабільності. Зважаючи на глобалізацію, війну, економічні виклики і політичні трансформації, питання ефективного правового забезпечення соціальної функції держави стає предметом пильної уваги серед науковців національної юридичної науки. Соціальна функція держави передбачає не тільки декларування соціальних гарантій у Конституції та інших нормативно-правових актах, але й створення дієвого механізму їх реалізації, який включає широкий спектр правових інструментів. В тому числі, це стосується правового регулювання таких сфер, як соціальний захист, забезпечення права на працю, медичне обслуговування, освіту, пенсійне забезпечення та інші форми соціальної підтримки. Проте

недоліки чинного законодавства, відсутність чіткої стратегії соціальної політики, а також постійні зміни нормативно-правової бази призводять до зниження ефективності функціонування цього механізму, що створює значні соціальні ризики.

Значущість обраної теми обумовлена не лише потребою у теоретичному осмисленні соціальної функції держави, але й необхідністю забезпечення її практичного втілення у межах сучасного правового поля. В умовах зростаючих соціальних нерівностей, поглиблення економічних диспропорцій та заострення глобальних проблем соціального забезпечення, особливо в країнах, що розвиваються, таких як Україна, питання розробки ефективних правових механізмів стає пріоритетом державної політики.

Одним із ключових аспектів дослідження є аналіз нормативно-правових інструментів, які використовуються для реалізації соціальної функції. Йдеться про правові акти, організаційно-правові механізми, процедури й інституції, спрямовані на створення умов для повного та рівного доступу громадян до соціальних благ. Україна, яка перебуває в стані реформування правової системи і відновлення після масштабної військової агресії, стикається з нагальною потребою оптимізації правових механізмів реалізації соціальної функції держави для забезпечення соціальної справедливості та рівності. Все це у сукупності обумовлює актуальність нашої проблематики.

Стан опрацювання цієї проблематики

Вагомий внесок у розробку досліджуваної нами тематики зробили такі науковці, як І. Арістова, В. А. Багрій, Н. В. Галіцина, С. Горбатюк, М. І. Іншин, А. Є. Краковська, Д. І. Сіроха, Д. М. Сковронський, О. Ф. Скакун, В. Скуратівський та інші. Тим не менш, не применшуючи значення наукових праць вчених, все ж досі існує потреба комплексного загальнотеоретичного аналізу особливостей правових інструментів забезпечення соціальної функції держави.

Метою статті є характеристика та аналіз особливостей правових інструментів забезпечення соціальної функції держави.

Виклад основного матеріалу

Інструменти забезпечення використовуються для впливу на поведінку усіх учасників відносин із втілення соціальної функції держави заради встановлення дозволених меж діяльності, запобігання неправомірним діям та заохоченню дотримання норм права. Н. І. Бурятинська зауважує, що інструментами забезпечення є правові засоби, як дії та їх поєднання, що проводяться суб'єктами залежно від ступеня дозволеності заради досягнення соціально корисних цілей. При цьому такі дії є змодельованими та забезпеченими у нормах права [1, с. 190]. Рівень дозволеності обумовлює й різноманіття дій учасників відносин та їх свободу під час прийняття певних рішень. Зрозуміло, що передбачити у нормах права усі ситуації та поведінку учасників неможливо, тому важливо, щоб інструменти забезпечення були універсальними та пристосовувалися до напрямів соціального забезпечення чи навіть конкретних соціальних прав.

Універсальність та адаптивність правових інструментів забезпечення соціальної функції держави є ключовими елементами їхньої ефективності. Зумовлено це складністю сучасних суспільних відносин і динамічністю змін соціально-економічних умов, які вимагають відповідної реакції з боку правової системи. Інструменти забезпечення повинні функціонувати як механізм стримування, стимулювання та врівноваження поведінки суб'єктів правовідносин, але при цьому залишатися достатньо гнучкими для врахування непередбачуваних обставин та унікальних ситуацій.

Одним із важливих аспектів є баланс між жорсткими обмеженнями, які накладають правові норми, та свободою дій учасників. Якщо правові інструменти занадто детальні та обмежують свободу маневру, вони можуть створювати перешкоди для досягнення соціально корисних результатів. Приміром, надмірне бюрократичне регулювання у сфері соціального забезпечення може призводити до затримок у наданні допомоги тим, хто її потребує. З іншого боку, надто широкий ступінь дозволеності може створити ризик зловживання правами або порушення принципу соціальної справедливості.

Важливу роль у цьому контексті відіграє забезпечення ефективного моніторингу та контролю за реалізацією соціальної функції держави. Це стосується як об'єктивної оцінки дієвості правових інструментів, так і забезпечення відповідальності суб'єктів, які впливають на виконання соціальних завдань. У цьому аспекті особливу увагу варто приділити електронним інструментам, таким як автоматизовані системи соціального моніторингу, які дозволяють зменшити корупційні ризики та покращити якість надання соціальних послуг.

Відповідно, можливо виділити наступні інструменти забезпечення соціальної функції держави:

1. Заборони, як інструменти забезпечення соціальної функції держави;
2. Зобов'язання, як інструменти забезпечення соціальної функції держави;
3. Гарантії, як інструменти забезпечення соціальної функції держави.

Досліджуючи заборони в дії механізму правового забезпечення соціальної функції держави насамперед слід зауважити їх кількість та обумовленість вживання. Так, використання заборон позитивно впливає на забезпеченість, оскільки із їх змісту одразу чітко зрозуміло, які саме дії є недопустимими та приведуть до юридичної відповідальності. Водночас, надмірне й необґрунтоване застосування заборон для забезпечення соціальної функції держави може означати надмірне втручання держави, втрату гнучкості правового регулювання, виникнення прогалин та навіть недостатності соціального захисту. Тому, основним принципом використання заборон, як інструменту забезпечення є пропорційність та правова обумовленість встановленні обмеження. Прикладом може слугувати ст. 39 Закону України «Про зайнятість населення», де визначено, що суб'єкту господарювання забороняється направляти працівників на робочі місця до такого роботодавця, що скорочував протягом року штат працівників, не дотримується нормативної чисельності працівників, що задіяні на технологічних процесах виробництва; залучає працівників до праці у шкідливих, важких умовах праці [2]. Тобто, заборона, як інструмент забезпечення соціальної функції може поширюватися

на поведінку не лише посадових осіб органів публічної влади, але будь-яких суб'єктів, які певним чином впливають на соціальну сферу та реалізацію соціальних прав. Дотримання заборони визначає пасивність діянь суб'єктів, на яких вона поширюється.

Ефективність заборон як інструменту правового забезпечення соціальної функції держави залежить від низки факторів, які виходять за межі їх простого нормативного закріплення. Заборони, будучи важливим елементом правового регулювання, мають не лише захищати суспільні інтереси, але й відповідати принципу розумності, уникати надмірного тиску на суб'єктів правовідносин і враховувати специфіку соціально-економічного середовища, у якому вони застосовуються.

При цьому варто відмітити, що важливо, щоб суб'єкти, на яких поширюється дія заборони, мали чітке розуміння її змісту, правових наслідків її порушення, а також механізмів, що забезпечують її дотримання. Недостатня конкретизація змісту заборони або надто складна процедура її реалізації може призводити до правової невизначеності, яка знижує її ефективність і створює передумови для зловживань. Наприклад, у сфері соціального захисту працівників, де заборони часто стосуються питань працевлаштування, оплати праці або умов праці, їх недостатня деталізація може призводити до порушення соціальних прав.

Зобов'язання же, як інструмент забезпечення навпаки вимагає проведення активної діяльності для дотримання законодавчої вимоги. До прикладу, у ст. 8 Закону України «Про соціальні послуги» визначено, що надавачі соціальних послуг зобов'язанні: забезпечувати найкращі інтереси отримувачів соціальних послуг; проводити оцінювання потреб особи чи сім'ї; забезпечення навчання працівників, які надають соціальні послуги [3]. Тобто, зобов'язання стосуються саме осіб, які активно сприяють втіленню соціальної функції держави, а не користуються своїми правами, а отже вони поширюються на органи публічної влади, надавачів соціальних послуг, профспілкові та інші громадські організації, що надають захист певним категоріям осіб. Ще однією відмінністю зобов'язань є те, що їх виконання може

мати різний ступінь належності, а сам зміст залежати від тлумачення. Тому, важливо уточнити юридичну відповідальність за недотримання того чи іншого зобов'язання, а також й уникати оцінних понять під час їх формулювання у нормах права.

Гарантії, як інструменти забезпечення соціальної функції уже в більшій мірі стосуються соціальних прав та інтересів усього населення та визначають межі, обов'язкові дії з боку держави в питаннях реалізації соціальної функції. До прикладу, у ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» встановлено, що кривднику, уповноваженими підрозділами Національної поліції України виноситься терміновий заборонний припис у випадку існування безпосередньої загрози життю та здоров'ю постраждалої особи задля негайного припинення домашнього насилля та недопущення його продовження або ж повторення [4]. Для гарантії характерним є деталізованість та обов'язкова участь органів публічної влади. При цьому, така участь може бути і активною, як в даному випадку, так й пасивною щодо не створення перешкод, оперативності прийняття заяв, безумовності надання соціальної допомоги. Гарантії найбільше пов'язані із соціальними правами та застосовуються у тих випадках, коли існують ризики у їх втілення пов'язані із повільністю чи зловживання повноваженнями.

Гарантії виконують функцію стабілізатора, спрямованого на усунення правових прогалин, мінімізацію ризиків і забезпечення ефективної реалізації соціальних прав у ситуаціях, коли звичайних механізмів може бути недостатньо. Наприклад, у випадках запобігання домашньому насильству, гарантія у вигляді термінового заборонного припису демонструє високу оперативність і конкретність. Це свідчить про активну участь держави у забезпеченні соціальних прав, оскільки вказана гарантія не тільки запобігає негайній загрозі, але й встановлює чіткий алгоритм дій уповноважених органів. Такий підхід сприяє підвищенню довіри громадян до державних інституцій.

Таким чином, до особливостей правових інструментів забезпечення соціальної функції держави можемо зарахувати:

1. Інструменти забезпечення соціальної функції держави конкретизуються в нормах права. Тобто, забезпечення певного соціального права чи інтересу особи повинно бути чітко та однозначно встановлено у нормі права. Вибір засобу забезпечення не може покладатися на посадову особу, що надає соціальні чи адміністративні послуги, оскільки може призвести до порушень та свавілля. Конкретизація полягає у виборі способу впливу на поведінку учасників та оцінюванні впливу на правомірність, свободу діяльності та легкість реалізації соціальних прав.

2. Інструменти забезпечення соціальної функції держави є варіативними. Така особливість прямо пов'язана із попередньою, оскільки обумовлює можливість конкретизації. Варіативність інструментів обмежується нормами права, адже самостійно забезпечувати свої права учасники відносин можуть лише в межах норм права. Також, варіативність сприяє гнучкості правового регулювання та більшій адаптивності держави до тих завдань, що перед нею ставить соціум.

3. Метою використання інструментів забезпечення соціальної функції держави є щонайбільша ефективність дій усіх державних механізмів у соціальній сфері щодо задоволення соціальних потреб. Використання заборон сприяє досягненню такої мети через запобігання протиправним діям. Зобов'язання сприяють постійному розвитку та підтриманню реалізації соціальної функції держави. Гарантії ж забезпечують виконання своїх обов'язків державою за будь-яких економічних чи політичних умов.

Висновки

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що правові інструменти забезпечення соціальної функції держави є багатограним механізмом, здатним ефективно реагувати на виклики сучасності та забезпечувати соціальну справедливість. Гарантії, заборони та інші правові засоби формують комплексну систему, яка спрямована на захист соціальних прав громадян, мінімізацію соціальних ризиків і забезпечення стабільності в суспільстві.

У процесі дослідження встановлено, що ефективність гарантій, таких як термінові заборонні приписи, забезпечується їх детальною нормативною регламентацією, оперативністю реалізації та обов'язковою участю органів публічної влади. Це створює підґрунтя для посилення довіри громадян до державних інституцій та забезпечення їхніх прав навіть у кризових умовах.

Заборони, як інструменти забезпечення, також відіграють важливу роль у стабілізації соціальних відносин. Однак їхнє надмірне використання без врахування принципу пропорційності може призводити до надмірного втручання держави, створюючи перепони для реалізації соціальних прав. Тому основним завданням залишається забезпечення балансу між обмежувальними заходами та свободою учасників правовідносин.

Таким чином, успішне впровадження гарантій, заборон та інших правових інструментів можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує нормативну, організаційну та соціальну складові. Впровадження таких інструментів сприятиме посиленню соціальної політики держави, забезпеченню рівності у доступі до соціальних благ та формуванню сталого розвитку суспільства.

Література

1. Бурятинська Н. І. Правові засоби: поняття та види. Барський гуманітарно-педагогічний коледж ім. М. Грушевського. С. 190-192
2. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 24. С. 1284.
3. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 18. С. 5.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. №5. С. 32.

SUMMARY

The article establishes that the social function of the state is an integral part of the modern legal order; because it is through its implementation that the state ensures the well-being of its citizens, supports social equality and creates conditions for the sustainable development of society. For the effective implementation of this function, various legal instruments are used, among which guarantees, prohibitions and incentives play a special role. Each of these instruments performs a unique role in the system of legal support for the social function of the state, has its own characteristics and methods of implementation.

It is substantiated that prohibitions, as a legal instrument, determine the limits of permissible behavior of subjects of legal relations, prevent violations of social rights and ensure liability for unlawful actions. Their importance lies in the fact that they clearly regulate unacceptable actions aimed at violating social norms and stimulate participants in legal relations to comply with established rules.

It is argued that obligations, unlike guarantees and prohibitions, require the state to take active actions to implement the social rights of citizens. They are a direct expression of the state's social responsibility to society and include a set of measures that oblige public authorities to provide social protection, support and assistance.

Guarantees are the most important element in ensuring the social function of the state, because they establish clear obligations of the state to citizens and determine the limits within which subjects of legal relations can exercise their social rights. The main characteristics of guarantees are their detail, mandatory nature and regulatory certainty.

Key words: legal provision, social function of the state, legal acts, social policy, social legislation, legal mechanism.